

המקור בפרשה: את כספך לא תתן לו בנשך (כה לז)

חסביב לשולחן

עורך - הרב שלמה רוזנשטיין

עלון שבועי לבני הישיבות סביב נושא מהפרשה בעיון בהלכה באגדה ובמוסר

עיקרי הענין

הרב מאיר שולביץ

משולחן גבוה

מדין ראש הישיבה

הגר"ג אדלשטיין

שליט"א

בטעם שבאבק ריבית חייב

לצי"ש

הרא"ש בב"מ בפרק איזהו נשך סי' ה כתב לענין אבק ריבית שאסור מדרבנן, דאע"פ שאי"ז יוצא בדיינים מ"מ חייב לצאת ידי שמים, וכ"כ הנמוק"י שם, וכן פסק בשו"ע יו"ד סי' קסא ס"ב. ולכאור' יל"ע, אי נימא דבכל תקנת חכמים אין בהם כח לעשות חלות איסור ממש, אלא החיוב לשמוע להם הוא רק מטעם כבוד חכמים, [וכמו שהאריכו האחרונים, ונתבאר בהרחבה במק"א]. דלפ"ז נמצא שלא עבר כאן על איסור של רבית אלא על איסור של כבוד חכמים, ולא פגע כלל בחבירו, ולמה צריך להחזיר לו את הרבית, והרי זה דומה למי שצוהו לו אביו שלא יטול רבית, ועבר על דבריו שחטאו לא שייך לבן אדם לחברו. ואע"פ שנתבאר במק"א דמדרבנן דנים כמו שיש כאן חלות איסור ממש לגבי כל הנ"מ שבזה, זה שייך רק לגבי הדינים שתלויים בתקנת חכמים, דאמרינן שגם זה הוא בכלל התקנ"ח, אבל חיוב לצי"ש הרי אינו חיוב ממש שחל על האדם, אלא ענינו שבשביל לתקן את החטא, הוא צריך להחזיר לחבירו, דאל"כ נשאר החטא והפגם ולא יצא ידי חובתו לשמים, וזה שייך רק אם באמת יש חטא לחבירו, אבל באבק ריבית שהוא איסור רק מדרבנן, אין כאן צורך לתקן את הפגיעה בחבירו, אלא רק לתקן את מה שעבר על דברי חכמים, ולא שייך לומר שבכלל התקנ"ח שיצטרך להחזיר לצי"ש, דהרי אין "חיוב" להחזיר, וגם אין פגם במציאות שבגללו יצטרך להחזיר.

(שיעורי רבי גרשון סוף יבמות)

דין להחזיר את הריבית - בדומה לדין הגזלן שחייב להחזיר את גזילתו. ואילו "אבק ריבית" אינה יוצאת בדיינים. היינו, אם גבאה המלוה באיסור, אין בית דין כופים אותו להחזיר. ואמנם נחלקו הראשונים אם חייב על כל פנים להחזיר את הריבית בכדי לצאת ידי שמים. וכ"פ בשולחן ערוך סימן קסא סעיף ב, אבק רבית, אינה יוצאה בדיינים. ואם בא לצאת ידי שמים, חייב להחזיר.

ד. הערמת ריבית. מצינו מושג נוסף שאיסורן של חז"ל שלכאור' הוא קל מאבק ריבית, ובגמ' (ב"מ דף ס"ב ע"ב). תני רב ספרא בריבית דבי רבי חייא: יש דברים שהם מותרין, ואסורין מפני הערמת ריבית. ומצינו כמה אופנים. **קניית ההלוואה בהוזלה.** וכגון לווה שביקש ללוות עשרים וחמש סלעים, ואמר לו המלווה סלעים אין לי, אך יש לי חטים בשוויים ואתנם לך, ונתן לו חטים במנה, וחזר המלווה וקנה החטים מיד הלווה בעשרים וארבע סלע, אף שעדיין החטים שוות עשרים וחמש, והלווה חייב להחזיר למלווה עשרים וחמש סלעים, הרי זה מותר מן התורה, אבל אסור לעשות כן מפני הערמת רבית (בבא מציעא סב ב; רמב"ם מלוה ולוה ה טו; טוש"ע יורה דעה קסג א). הטעם: מן הדין אין כאן משום רבית, שהרי לא העלה לו דמי החטים יותר משוויין בשער שבשוק בשכר המתנת המעות, אלא שזה הוא שהוזיל לו ומכרן לו בעשרים וארבע, מפני שהיה דחוק למעות ולא היה יכול להמתין ליום השוק כדי למכור בשוויין (רש"י שם), אבל מפני הערמת רבית אסור, שהרי נותן עשרים וארבע ומקבל עשרים וחמש (רמב"ם שם; טוש"ע שם).

בזמן שהדור פרוץ. יש מי שכתב שדברים המותרים מן הדין ואסורים משום הערמת רבית, הם תלויים לפי הזמן ולפי המקום ולפי המנהג, ובזמן שהדור פרוץ בענין רבית ראוי לאסור להם כל דבר שדומה לרבית, כדי שלא יערימו, ובמקום שהם בני תורה אין לאסור להם אלא מה שאסרו חכמים, שהם אינם מדמים דבר לדבר, ולא יבואו להתיר האסור (ש"ת רדב"ז ג תקקמו) ואם נהגו היתר בדבר המותר מן הדין ואסור משום הערמת רבית, אין לבטל מנהגם, כי מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידיים (רדב"ז שם).

ה. עוד בהערמת ריבית - באחר הנותן את הרבית. אף על פי שמותר לומר לחבירו טול זוז והלוה מנה לפלוני, שלא אסרה תורה אלא רבית הבאה מהלוה למלוה (בבא מציעא סט ב), מכל מקום אסור לנותן לחזור וליטול זוז זה מן הלוה, מפני שנראה כשלוחו של מלוה, ואסור משום הערמת רבית (תוספות קדושין ו ב ד"ה דארווח; רא"ש בבא מציעא ה מז; טוש"ע קס יג). ויש מהראשונים שכתב אפילו חזר הלוה ונתן לזה מה שנתן למלוה - מותר, שהרי מן הדין לא היה חייב הלוה לשלם לזה כלום, ומה שנתן לו שכר טרחו מעצמו נתן לו (שיטה מקובצת בבא מציעא סט ב, בשם ריטב"א). **באחר המקבל את הרבית.** אף על פי שמותר לומר לחבירו הילך זוז ואמור לפלוני שילוני מנה (ראה בבא מציעא סט ב), מכל מקום אסור למלוה לחזור ולקבל אותו זוז מפלוני, משום הערמת רבית, שנראה כשלוחו (תוספות קדושין ו ב ד"ה דארווח; רמ"א קס טז, בשם יש אומרים), ואף בזה יש

עיקרי העניין אבק ריבית
א. מקור העניין. איסור ריבית נאמר בפרשתנו, פרשת בהר (לו-ז) אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך: את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך: אמנם מן התורה כל האיסור הוא רק אם היתה קציצת הריבית בשעת מתן ההלוואה, מכל מקום לחומר איסור ריבית, וכדמצינו חומרת האיסור "כל המלוה בריבית כופר בעיקרו" (ירושלמי ב"מ פ"ה ה"ח), "אני ה' - מכאן אמרו: כל המקבל עליו עול ריבית, מקבל עול שמים; וכל הפורק ממנו עול ריבית, פורק ממנו עול שמים" (ת"כ בהר כ"ה), "וחי לא יחיה - אמר הקב"ה: מי שחיה בריבית בעולם הזה, לא יחיה לעולם הבא" (שמ"ר לא, ו). לכן החמירו בו חכמים בריבית יותר משאר איסורים שבתורה, וראה בדברי המהר"ל בסוף נתיב הצדקה: "לא מצינו חטא ועון שהפליגו בו חכמים, כמו שהפליגו בחטא זה". ולכן חכמים אסרו לקחת ריבית' וזהו הלינוי לכל ריבית האסורה מדרבנן וראה חכמ"א כלל קלג. [אבק ריבית" הוא כינוי שנתנו אמוראים לכל איסורי הריבית שאינם מהתורה. מקור הביטוי הוא בתוספתא עבודה זרה, א, י"ד, ושם מוזכר אבק לשון הרע, אך שם הכוונה לאיסור קל שיש מחלוקת בפירושו. אבל כאן אבק ריבית" כולל את כל האיסורים של ריבית שאינם אסורים מהתורה].

ב. ריבית דרבנן ואבק ריבית. כ' החכמת אדם כלל קלא מן התורה אינו אסור ריבית אלא דרך הלוואה כדכתיב (שמות כ"ב, כ"ד) אם כסף תלוה וגו' לא תשימונ עליו נשך. [והנה מה"ת אין ריבית אלא בשני תנאים, א. שהחוב הוא מחמת ההלוואה, אבל אם החוב הוא מחמת מכירה ושכירות ואין לו לשלם ועל המתנת הזמן נותן ריבית זה דרבנן. ב. קצצו מראש. והיינו סכמו על הריבית בשעת ההלוואה, אבל אם בשעת ההלוואה לא סכמו על כך, ורק אח"כ ביקש ממנו תוספת אינו אסור מה"ת]. וחכמים עשו הרחקה משמרת לדבר ואמרו כללא דריבית כל שהוא אגר נטר אסור פירוש כל שמרויח בשביל המתנת מעותיו בין שבא לו החוב כדרך הלוואה או בדרך מקח וממכר או דרך שכירות או דרך מלאכה בין שמקדים לו ריבית קודם ההלוואה או לאחר שהחזיר לו ההלוואה אף על פי שלא קצץ עמו בשעת הלוואה וכל זה נקרא אבק ריבית (שו"ע סימן קס"א סוף סעיף א') לדוגמא: אדם שמכר את שדהו ואמר לקונה: "אם עכשיו אתה נותן לי את דמי השדה הריני מוכרה לך באלף זוז, ואם תתן לי את דמי השדה במועד מאוחר יותר יהא עליך לשלם בעדה אלף ומאתים זוז" - הרי זה אסור משום אבק ריבית, שכן משהחזיק הקונה בשדה נתחייב לשלם, וכיון שאמר לו המוכר אם תשלם לי מיד הריני מוכרה לך באלף זוז, הרי שאלף זוז הם דמי השדה, וכשהקונה מוסף לשלם מאתיים זוז במועד המאוחר, הרי שהמוכר מקבל שכר בעד המתנת מעותיו. גם הלוואת "סאה בסאה" אסורה משום אבק ריבית, כלומר, שמלווה לחברו סאה תבואה וכדומה, תמורת קבלת סאה תבואה לאחר זמן, שהרי אם תתייקר התבואה, יקבל המלווה החזר ששווי רב יותר ממה שהלווה.

ג. חומרת ריבית דאורייתא מריבית דרבנן. חומר דין המלוה בריבית של תורה מהמלוה בריבית דרבנן, בזה, ש"ריבית קצוצה יוצאת בדיינים". כלומר אם גבאה המלוה באיסור, כופין אותו בית

הגאון רבי אליהו שמואל שמרלר זצ"ל

ראש ישיבות צאנז

בגדר איסור הלוחה בריבית ובאבק ריבית

א. בגמ' ב"מ ס"ח ע"ב, מוכחין דבשטר שכתוב בו פלגא באגר ופלגא בהפסד, אין בו איסור ריבית, מהא דיצא שטר כזה על בני רב עיליש, והרי רב עיליש גברא רבה הוא ואיסורא לאינשי לא הוי ספי, ע"ש. ולכא' צ"ב בדברי הגמ' שם, למ"ל למימר דרב עיליש הוי גברא רבה, ואף אם אינו גברא רבה, מ"מ לא מחזקינן אינשי ברשעים, ועי' בשטמ"ק שם בשם הרמב"ן והרשב"א.

ונראה, דהנה בנמוק"י שם בשם הרשב"א דייק מלשון הגמ', "ואיסורא לאינשי לא הוי ספי", דמדלא קאמר ואיסורא "לא הוי עביד", שמעינן מינה דאין איסור אבק ריבית אצל הלוחה אלא רק אצל המלוה, וביאר בנמוק"י טעם הדבר שכיין שאיסור הלוחה חידוש הוא, די במה שחדשה תורה. והנה בדברי הנמוק"י לא נתבאר להדיא מהו האיסור דספי לאינשי, ועי' בתשובת הרשב"א ח"א סי' תתקל"ח שכתב דהוא איסורא זוטא, אבל לא כתב בפירוש מהו האיסור.

אכן עי' ברמ"א סי' ק"ס ט"א שנקט שברביבית דרבנן אין איסור ריבית, ומ"מ הלוחה עובר משום לפני עור, ומבואר דהאיסור שספי לאינשי הוא איסור "לפני עור". והנה בדרכי תשובה שם ס"ק י"א הביא מספר "מרבח תורה" שדן אם הלוחה עובר בלפני"ע מן התורה או מדרבנן. ולכא' מדברי הרשב"א הנ"ל שקרי ליה איסורא זוטא, לכאורה נראה שאינו אלא דרבנן.

ולפ"ז נראה, דהנה במנ"ח בקובץ המנחה מצ' רלה, נקט דגם באיסור דרבנן איכא לפני עור דאורייתא, דהרי לא גרע ממשיאו עצה שאינה הוגנת, והביא המנ"ח שבהא דרב עיליש באבק ריבית נראה שהאיסור שעובר הלוחה בלפני עור, אינו אלא דרבנן [וע"ש שהניח בצ"ע למה יגרע משיא עצה שאינה הוגנת]. וכוונתו, דאי איכא איסור תורה דלפני עור, יקשה מאי קאמר ואיסורא לאינשי לא הוי ספי, הלא הוא עצמו עבר על לפני"ע, אבל אם הוא רק דרבנן וכמסייע עוברי עבירה שפיר שייך לומר האי לינשא.

ולפ"ז נראה לבאר משה"ק בהא דקאמר דרב עיליש גברא רבה, וצ"ב אטו שאר אינשי אינם מוזהרים בזה. וי"ל ע"פ הידוע מהה"מ ריש ה'ל אישות בדברבנן לא מיזדהי אינשי, ועי' במל"מ פ"ד ממלוה ה"י מהמגיה דכתב לפ"ז דהא דאחזקי אינשי ברשיעא לא מחזקינן, דלא אמרינן כן באיסור דרבנן. ועפ"ז י"ל דלהכי קאמר דרב עיליש היה גברא רבה, דכיון שליכא כאן רק עבירה דרבנן של לפני עור, ולא עבירה דא' של לפני"ע, לכן ליכא חזקה בשאר אינשי אלא רק ברב עיליש משום שהוא גברא רבה.

ב. והנה בגמ' בב"מ ע' ע"א, מעות של יתומין מותר להלוותן בריבית, ובגמ' שם פרכינן דאטו משום דיתמי ניהו ספינן להו איסורא. ועי' בתוס' שם שכתבו דהוה מצ' למפרך דתיפוק ליה משום איסורו של הלוחה, אלא דעדיפא פריך, א"נ קסבר דלא מחייב לוח משום לא תשיך אלא כשגם הלוח מוזהר, ע"ש. וצ"ב סברת התוס' שכשאין המלוה מוזהר, אין הלוח מוזהר.

ובביאור סברתם י"ל, דס"ל לתוס' בתי' הב' שהאיסור של הלוח בריבית הוא משום שמכשיל את המלוה ומרגילו בעבירה, ואינו איסור עצמי של הלוח. וכן מבואר להדיא בנמוק"י בב"מ דף ע"א לגבי מומר, שכתב שם דלא תשיך הוא אזהרה ללוח שלא יגרם למלוה לישוך, ועי' בבית אהרן בב"מ ע' ע"ב. אלא שצ"ב א"כ למה עובר הלוח ג"כ בלפני עור לא תתן מכשול, הרי כל איסורו של הלוח הוא משום מכשול למלוה, והוא כעין סייג בתורה גופא, ומה התחדש בהוספה דלפני עור.

וי"ל, דאיסור לפני עור הוא איסור כללי ולא שייכי לאיסור שהכשיל, ועי' בריטב"א ע"ז דף ו' ע"ב, דאיסור לפני עור בעריות, אין בו דין יהרג ואל יעבור כיון שלא כולל הוא לכל האיסורין, וכ"ה שיטת הר"ן בפסחים פ' ובנמוק"י בסנהדרין, ויודע דהבעה"מ בסנהדרין שם פלג, וס"ל שיש בזה דין יהרג ואל יעבור. אבל עכ"פ להני ראשונים דלפני עור הוי לאו כולל ולא שייכי להעבירה, אזי גם בריבית הלפני עור הוא איסור כללי ואינו בכלל איסורי ריבית, ואילו באיסור דלא תשיך התחדש איסור בפני"ע ללוח מאיסורי ריבית שלא להכשיל את המלוה.

וי"ל בזה עוד באופ"א, עפ"מ שחקר מרן הגה"ק אדמו"ר זצוק"ל בהא דלפני עור, אי שורש העבירה הוי בין אדם לחברו, או בין אדם למקום, והביא מלשון החינוך מ' רל"ב ששורש הלאו הוא שמישא לחברו עצה רעה וגורם לחברו צער ונזק, וביאר דלפיכך לא הביא החינוך את האיסור ליתן אבר מן החי לב"ב. אולם דעת הר"ן בע"ז ו' שגם בנתינת אבר מן החי לבני נח יש איסור לפני"ע, ובע"כ שלדעתו שורש האיסור נגד הקב"ה, והאר"י בזה, ע"ש דבה"ק והנפלאים.

ולפ"ז י"ל בכעין זה גם בנידון דידן, דהלאו דלא תשיך הוא איסור להכשיל את חברו, והוא לאו כלפי חברו. אבל האיסור דלפני עור הוא כלפי שמיא שרצונו של הקב"ה שבלתי יעשה בעולם מעשים כאלו המכשילים בנ"א בעבירות. וי"ל עוד דתלוי בזה גם הנידון אם באיסור ריבית דרבנן איכא לפני עור דאורייתא, שאם האיסור הוא משום ההיזק לחברו, שפיר יש איסור גם בריבית דרבנן, דלא גרע מעצה רעה, אולם אם האיסור הוא כלפי שמיא שלא להכשיל בעבירות, וי"ל דבאיסור דרבנן אין לפני"ע דאורייתא [ובפרט להתנה"מ בס' רל"ה שאיסורי דרבנן הם רק איסורי גברא, ואין המעשה בעצמותו איסור כלל, ואינו מתועב בעצם. וי"ל שע"ז לא הקפידה תורה שלא להרבות העבירה בעולם]. (עי' דברי אליהו ב"מ ס"י לא, ע"ש הרחבה גדולה)

קריית שאלתי את רבינו הגדול מו"ר הגר"ח פ"ז ל"ה האם מותר להלוות לאדם כסף ולהתנות עימו שיפסיק לעשן שהרי המלוה לא מקבל שום תמורה רק הלווה מרוויח מזה, וכן שאלתי לענין מי שמלוה ע"מ שחבירו יקרא קריית שמו בזמנה, האם שרי למיעבד הכי. אמר לי הרב, כי אסור לעשות כן וכפי שכ' הרמב"ן, 'אל תיטול ממנו תועלת כבוד או ממון'.

מכתב והנה, התפרסמו דברים אלו בזמנו, והגיע מכתב לביתו של הרב שודאי תלמיד טועה אמרם ואין לדברים שחר, כי איך יתכן שיפסיד אדם מצות תוכחה וזיכוי הרבים בגלל הלוחה שהלווה, ודרכו של הרב היתה לבקש מתלמידיו שיקראו לפניו את המכתבים, כל תלמיד פעניינים שעסק בהם, קראתי לפניו את המכתב, ושאלתי האם עדיין דעתו כן, ואמר פשוט שאסור וכפי שכ' בהלכה בס' קס' סעי' ט"ו, 'אסור לומר אמור לפלוני שיתן לך הלוחה ארבע דינרים ואז אלוה לך אף שצוה המלוה לא נהנה מאומה ודואג הוא לרווחתו של הלווה, ולענין מצות תוכחה אין זה אסור להוכיח רק שלא יתלה את ההלוחה בתוכחתו.

ריבית דברים כיון דקיימא לן ריבית דברים דרבנן, כמ"ש בשו"ת הריב"ש ודלא כהתוס' קידושין דף ח. הסוברים ריבית דברים דאורייתא, קשה לי מדוע אסור לעשות כן והא הוי ריבית דרבנן לצורך מצוה.

רייכמן מעשה והנדיב הידוע הנ"ל נתן הלוחה לכל דכפני ע"ס 10.000\$ ובתנאי שהלווה יקנה דירה בביתר בקריית ספר ובמקומות נידחים שהיו אז, ושאלתי את הגר"צ שאלו זצ"ל מה היתר יש לזה והלא הוא מלוה כסף גרוע שאפשר לקנות בו רק במקום מסוים והלווה מחזיר כסף ללא הגבלה, ואמר לי הרב, שאין זו שאלה, משום שאין רייכמן מלווה ע"מ לקבל שטנד זה, אלא מטרתו להלוות לנצרכים ומי שקונה באיזורים אלו נראה שהוא נצרך.

בע"מ שאלתי את רבינו הגר"ח פ"ז שייצברג זצ"ל אם מותרת יתרת חובה, אוברדרפט, כיקש שאביא לפניו הל' יוס טוב והקריא לי את הביאור הלכה שלא טוב להוציא הוצאה יתירה, וטענתי לפניו, כי אני שואל שאלה בה' ריבית ולא בהלכות הנהגה, אמר לי הרב זצ"ל כי אין איסור ריבית בבנקים בגלל היות חברה בע"מ והחוק קובע כי חברה כזאת אין לה בעלים, ולדעתי היתר עסקה שעושים הבנקים ביטול תורה. וכנראה סובר שאם היה איסור ריבית היתר העסקה התלוי בקרית לא מיהני.

עיון הלימוד

הרב מ. קרליבן

זקיפת מלוה באבק ריבית

במל"מ [פ"ד מלוה הי"ד ד"ה ויש] כתב דאבק ריבית שזקף עליו במלוה אסור לו לקחתו. ויש להעיר דהלא זקיפת מלוה היינו דהוה כאילו פרעו וזכרו ונתחייב, והרי אבק ריבית שקיבלו הלוחה אין צריך להחזירו בדיינים, ועי"כ דס"ל דאף לאחר שזקפו במלוה עכ"ז עדיין חוב קמא לא בטל, וממילא אסור לו ליקח ריבית זו, אבל אם נימא דהו"ל כאילו פרעו וזכרו והלווה שוב מעתה אין יוצאה בדיינים.

בחזון יחזקאל ב"ק [מילואים פ"י ה"ן] כתב דזקיפת מלוה אינה התחייבות חדשה, דלא משכח"ל התחייבות בדברים בלא קנין, ועי"כ דעיקרה כמחילה, שכשם שמחילה מועלת על ויתור החוב כולו, כך מהניא מחילה על התנאים המיוחדים של חיוב זה, והוא מותר על כך וזוקף את חיובו שיהיה חייב לו חיוב ממון במדרגת סתם מלוה, כמו בארווח לה זימנא דנשאר החוב אלא שמחל זמן הפרעון, ובה סגי בדברים בלא קנין.

אלא שהק' ע"ז מהמבואר בב"מ [דף עב.] דנכרי שהלוה לישראל בריבית וזקף דמי הריבית במלוה ואח"כ נתגייר מותר לו לקחתם, הרי דעי' זקיפה נהפך מחפצא של תשלום ריבית לחפצא של מלוה, והרי הוא משתנה להיות חוב חדש, [ואינו יודע למה דוקא בכרי מותר, נימא כן בישראל שאחר זקיפת מלוה היא מותר ליקח הריבית, דבטל שם ריבית הימנן, ביותר דעצם חוב ריבית אינו האיסור, אלא לקיחת ריבית, וזה ליתא, וצ"ע].

וכתב ליישב דבאמת ב' אופנים של זקיפת מלוה איתנייהו, דהנה ברש"י [שם ד"ה וזקפן] כתב דמייירי שהלוה זקפן ע"י שטר וכתב כך וכך אני חייב לפלוני, הרי משמע דרק אם זקף בשטר מהני, אך אם זקפן בדברים לא מהני, ועי"כ דהתם יסוד ההיתר הוא משום דהו"ל כחוב חדש, ובה דעת רש"י דאין התחייבות אלא ע"י שטר, אך לענין חיוב גזילה של גזל הגר דמהניא זקיפת מלוה להפכו לחובת מלוה בדברים בעלמא סגי.

ובאבי עזרי [פ"ז גזילה ה"ב] השיג עליו מזקיפת מלוה לענין שמיטה, שהרי אין השביעית משמטת אלא מלוה ולא שאר חובות, וא"כ מה יועיל מה שזקף במלוה אחר שהחוב הראשון עדיין במקומו עומד, והשיב לו דזקיפת מלוה האמורה בשביעית דין אחר לה, דיסוד מה שאין שביעית משמטת אלא מלוה הוא משום שבכל מלוה יש פסיקת פרעון, ולכן כל שפוסק פרעון בשאר חובות משמטין כדיון כל חוב, יעו"ש.

והאחרונים הביאו מהירושלמי גיטין [פ"ה ה"א], דתני רבי חייה נזק וחצי נזק נגבין מן המשועבדין, נוחא נזק, חצי נזק לא מגופו הוא משלם, אמר רבי יוסי תיפתר בשור תם

'אבק רבית'

כתב ה'חכמת אדם' בהלכות רבית: 'מן התורה אינו אסור רבית אלא דרך הלוואה, כדכתיב 'אם כסף תלוה וכו' לא תשימון עליו נשך'. 'וחכמים עשו הרחקה, משמרת לדבר, ואמרו כלל דרביית כל שהוא אגר נטר אסור. פירוש כל שמרוויח בשביל המתנת מעותיו. בין שבא לו החוב כדרך הלוואה או בדרך מקח וממכר או דרך פכירות או דרך מלאכה. בין שמקדים לו רבית קודם הלוואה או לאחר שהחזיר לו הלוואה. אף על פי שלא קצץ עמו בשעת הלוואה. וכל זה נקרא אבק רבית'.

התורה אסרה רבית רק כשהיא משולמת על כסף שניתן בהלוואה. היית צריך להלוות לו את הכסף ללא תמורה ואתה לוקח תמורה על גמילות החסד הזו, עברת איסור דאורייתא. לקיחת תמורה על המתנת מעות אצל חברך מכל סיבה אחרת אסורה מדרבנן והיא הנקראת 'אבק רבית'.

נמצאנו למדים שחז"ל קראו לאיסורי רבית שהם מדרבנן 'אבק רבית' ננסה להבין מה משמעותו של תואר זה 'אבק' שמצאנו בעוד איסורים והאם גם בהם התואר 'אבק' ניתן לאיסורים שהם מדרבנן.

מצינו תואר 'אבק' באיסור לשון הרע ורכילות. הירושלמי במסכת פאה מביא: 'בא וראה כמה קשה הוא אבק לשון הרע. שדברו הכתובים לשון בדאי בשביל להטיל שלום בין אברהם לשרה'.

הרמב"ם כותב: 'ויש דברים שהן אבק לשון הרע כיצד' ומונה שם כמה דברים. 'הפחץ חיים' בשמירת הלשון כלל ט' מביא את הרמב"ם ובאר מים חיים שם ובעוד מקומות מביא ראיות שדברים אלו שמונה הרמב"ם ל'אבק' הם אסורים מדרבנן עד שכתב שם: 'ולכאורה מאין הוציא הרמב"ם את המין-אבק זה?'

עוד מצאנו התואר 'אבק' באיסור שביעית. בגמרא בסוכה: 'בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית' 'אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו ואת כליו וכו'. בהגהות וחי'ודשים מאת צבי הירש חיות זצ"ל המסכת ראש השנה מביא: 'חידוש גדול מצאתי ב'ערוך' ערך אבק שכתב וסחורה בשביעית אינה רק מדרשה כמו אבק רבית שאינו רבית גמור. הנה מומדמי' ליה לאבק רבית משמע שכל עיקר סחורה בפירות שביעית אינו אלא מדרבנן וכל הפוסקים סוברים שהוא בעשה'.

מצאנו גם כן כי גם 'אבק' לשון הרע וגם 'אבק' שביעית אינם בהכרח תואר לאיסורים דרבנן. ננסה להבין מדוע נבחר התואר 'אבק' לאיסורי רבית שהם מדרבנן ולחלק מאיסורי לשון הרע ורכילות וחלק מאיסורי שביעית.

הסבר התואר 'אבק' מלמדנו רש"י בסוכה על 'אבקה של שביעית' שם מפרש רש"י: 'מידי דלא הי עיקר האיסור תלוי בו, קרי אבק. וכן אבק רבית וכן אבק לשון הרע שאינו לשון הרע גמור אלא צד לשון הרע. כמו אבק העולה מדבר הנכתש במכתשת'.

רש"י מגדיר לנו ש'אבק' הוא תואר לדברים שהם 'מידי דלא הי עיקר האיסור תלוי בו'. אולי הכוונה היא כי באיסורי שביעית 'עיקר האיסור' הינו עבודת הקרקע פעולה המשביחה את תכלית המצווה שהיא שביעית הקרקע. אבל איסור סחורה בפירות שביעית אינו דבר 'שעיקר האיסור תלוי בו' אמנם איסור סחורה נלמד מהכתוב: 'לאכלה ולא לסחורה' אבל הוא לא 'עיקר האיסור של שביעית. עם זאת עדיין צריכים להבין מה הדימוי של מלאכה שאין 'עיקר האיסור תלוי בו' לאבק. במה דומה איסור סחורה ל'אבק' העולה מדבר הנכתש במכתשת' ומה הוא אותו אבק העולה 'מדבר הנכתש במכתשת'.

האם 'אבק' העולה מדבר הנכתש' הוא דבר לא חשוב שהכותש מבין שהוא הולך לאיבוד. דהיינו שאדם אינו מחשיב 'אבק' של רבית, של לשון הרע ושל שביעית לעיקר האיסור שבהם והיו נעשים אצלו כהיתר לכן באו ולמדנו חז"ל שאף על פי כן יש בדברים אלו איסור. אבק רבית אסור ואבק לשון הרע אסור ואבק שביעית אסור ואף החמירו באיסורם.

באיסור רבית שמהותו 'אגר נטר' רווח עבור המתנת מעות' ברור לנו שעיקר האיסור הוא בהלוואת מעות. ואילו 'שכר המתנת מעות' בעסקאות ממוניות כמו מקח וממכר שכר עבודה וכדומה הם מעשים שאין 'עיקר האיסור תלוי בהם'.

לכן כותב רבנו הרמח"ל בפרטי מדת הנקיות ב'מסלת ישרים': 'הרכילות ולשון הרע כבר חומרנו נודע, וגודל ענפיו כי רבו מאד, עד שכבר גזרו אומר חכמינו ז"כרונם לברכה במאמר שכבר הזכרתי 'וכלם באבק לשון הרע' ואמרו היכי דמי אבק לשון הרע כגון דאמר היכא משתכח נורא אלא בי פלינא או שיספר טובתו לפני שונאיו וכל כיוצא בזה אף על פי שנראים דברים קלים ורחוקים מן הרכילות הנה באמת מאבק שלו הם'.

לולי פירושו של רש"י אולי היה ניתן לפרש 'אבק' מלשון 'ויאבק איש עימו' כמו שמפרש שם רש"י: 'ויתעפר איש, לשון אבק. שהיו מעלים עפר בגליהם על ידי ענועם. ולי נראה שהוא לשון ויתקשר. ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביק ליה מיבק לשון עניבה שכן דרך שניים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בדוועותיו'.

שיש מעשים שהם אינם 'עיקר האיסור' אבל הם 'קשורים' לאיסור למעשה העבירה. וזהו 'אבק רבית' שכר המתנת מעות שלא בהלוואה או 'אבק שביעית' שאינו עבודת קרקע ו'אבק לשון הרע' לומר אצל מי ניתן למצוא אש בוורת. המעשים האלו קושרים אותך לעבירה. אם תעשה אותם הכנסת עצמך לסכנה. אתה יכול להגיע ח"ו למצב שתיכשל 'בעיקרו של איסור'. כי האבק נדבק כך גם אם לא תרצה. ה'אבק' הזה מסוכן אם אינך שם לב אתה יכול למצוא את הבגד שלך מלא אבק ולכן אתה צריך להתרחק ממנו.

כבר למדנו חז"ל כי 'מרובה מידה טובה על מידת פורעניות'. המשנה באבות מביאה: 'יהי ביתך בית ועד לחכמים, והוי מתאבק בעפר רגליהם, והוי שותה בצמא את דבריהם'. תשתדל להיות תמיד בחברה של תלמידי חכמים. תהיה 'מתאבק' בעפר רגליהם'.

מלבד מה שתוכל תמיד ללמוד מהם תקבל ממעלותיהם מעצם ההמצאות בחברתם. מהשהיה באווירה השורה סביבם. ה'אבק' הזה ידבק בך. הוא ישיפע עליך גם ללא שתתכוון לכך. כך כותב הרמב"ם בהלכות דעות: 'לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך כדי שלא ילמוד ממעשיהם'.

מתירים אפילו שלא נתרצה המלוה עד שנתן לו אותו זוז, שהלוח לא נתן לו אלא שכר אמירה ולא על דעת שיתנם למלוה, וזה שנתן למלוה משל עצמו נתן (שיטה מקובצת בבא מציעא סט ב, בשם הריטב"א).

ו. הערמת רבית בקנס. -קנס קבוע באיחור פרעון. לוח שאמר למלוה אם לא אפרעך לזמן פלוני הריני חייב לך כך וכך דינרים, נוסף על הקרן, הרי זה מותר מן הדין, מפני שאין זה רבית ממש שהיא שכר המתנת המעות, שהרי אילו פרעו בזמנו לא היה מרבה לו כלום, ואם לא פרעו בהגעת זמנו, באותה שעה הוא שנתחייב לו הקרן והקנס, ואינו ממתין לו כלל על הקרן (בעל התרומות מו ד; וראה בארוכה בבאור הגר"א קעז לה), אבל אסור לכתחילה לעשות כן מפני הערמת רבית (שו"ת הרשב"א ז תרנא; שו"ע קעז יד). ויש חולקים וסוברים שדבר זה מותר אף לכתחילה, ואין בו משום הערמת רבית, שלא חייב אותו המלוה בזה אלא כדי שיפרענו בזמנו ולא יפרע אלא הקרן (שו"ת רלב"ח קג, בשם הריטב"א והרא"ש). ויש מחלקים, שאם נתן לו מעות ומקבל מעות אסור משום הערמת רבית, ואם נתן מעות ומקבל פירות מותר אף לכתחילה (שו"ת הריב"ש שלה; רמ"א בשר"ע שם, בשם ויש מתירים). **קנס לפי ימי האיחור.** וכל זה כשחייב הקנס כולו חל בפעם אחת, ברגע שעבר הזמן, ולכן מותר מעיקר הדין, שאין המלוה נהנה בהרחבת הזמן, אבל אם התחייב הלוח בקנס בעד כל שבוע או חודש של איחור זמן הפרעון, אין לך הערמת רבית גדולה מזו, שהוא מעלה לו שכר מעותיו הבטלות אצלו מדי שבת בשבתו, והרי זו רבית גמורה (בית יוסף קעז, ושם בשם הרשב"א; שו"ת מבי"ט ב רצח; שו"ת רלב"ח קג; שו"ע שם טז) של תורה (רלב"ח שם בארוכה). ואף על פי שהחייב הוא בדרך קנס, ואילו היה פורע בזמנו לא היה כאן רבית כלל, מכל מקום הואיל והתחייב ליתן לו סכום קצוב בכל שבוע ושבוע שמעכב הפרעון, הרי זו רבית גמורה (רמ"א בשר"ע שם, בשם רוב הפוסקים וסיים וכן עיקר). יש מי שסובר שחייב בקנס לכל שבוע של איחור מזמן הפרעון אינו אלא רבית דרבנן (שו"ת מבי"ט ב נא). ויש מן הראשונים שמתירים אף לכתחילה (ר"י מאורלייניש בטופס שטר הלואה שהובא בהגהות מרדכי בבא מציעא תנה, וחלקו עליו הב"י והרמ"א וברלב"ח שם. וראה שו"ת רדב"ז ג תתקמו שתלוי אם המקום פרוץ ברבית). **קנסות פיגורים.** הרבה מספקי השרותים השונים, כגון: מים חשמל גז תקשורת וכדו' מחייבים את הצרכנים בריבית פיגורים. ויש להבחין בין אופן שהקנס הוא חד פעמי על כל איחור שהוא, והואיל והצרכן מקבל פירות ומשלם מעות יש להתיר כפי שנתבאר לעיל; לבין אופן שהקנס גדל על כל תקופת איחור, שבמקרה זה הוא קנס לפי ימי איחור שלדעת רוב הפוסקים היא רבית גמורה (הגר"י בלויא, בבריית יהודה ד הערה יד). ולכן לכתחילה אסור לאחר בתשלומים שכן מתחייב בריבית פיגורים. יש שאסרו לחתום חוזה עם ספקי שירותים, כאשר בחוזה מופיע סעיף המחייב את הלקוח בריבית פיגורים, אל אם כן הוא מקבל על עצמו שלא לאחר לעולם את מועד התשלום (חוט שני יד א), וראה שם שהחזון איש החמיר על עצמו ודחק עצמו שלא לצרוך כלל שרותי חשמל מטעם זה, עד שהגיע לשעת דחק וצרך חשמל ע"י שאחר יחתום עבורו. וביאר בחוט שני שהחזון איש לא רצה לחתום אף שידע שלא יאחר בתשלומים, מפני שעצם החתימה היא הסכמה והתחייבות לשלם רבית דרך קנס, וראה נתיבות שלום (רבית קס א) בגדר החתימה על החוזה עם חברת החשמל. **בדיעבד כשאיחור בתשלום.** בדיעבד, אם איחור בתשלום והחברה מחייבת אותו בקנס פיגורים, יש שהקילו לשלם משני טעמים: א. שכיחן שאנוס הוא לשלם הקנס, ואם לא ישלם יגבו ממנו בעל כורחו בהוצאה לפועל ובתשלום רב יותר, הרי זה כתשלום לאנס המאיים עליו שאם לא ישלם לו סך מסויים יגרום נזק לממונו, ואם כן תשלום הקנס הוא כדי לפדות ממונו, ולא כריבית עבור איחור התשלום (נתיבות שלום רבית קס יג טו, בשם הגר"ש אורבך והגר"ש אלישיב, וראה שם שיש חולקים). ב. הואיל ואם לא ישלם ינתקו לו את השירותים, ובתשלום הקנס הוא מביטיח לעצמו את המשך קבלת השירות, הרי אינו משלם הקנס על העבר אלא על העתיד כדי לקנות את המשך השירות (חוט שני רבית יד ג).

יש שנתנו עצה שבמקרה של איחור בתשלום, אחר ישלם עבורו, שאז הוא רבית על יד אחר שמוותרת. אמנם העצה מועילה בשני תנאים: א. שלא ישלח את חברו בפירוש, רק יספר לו את מצוקתו וחברו ישלם עבורו מיוזמתו. ב. שלא יחזור וישלם לחברו את הריבית ששילם (ריבית הלכה למעשה יז ג).

חיוב החזרת ריבית קצוצה

נפסק בשו"ע (יו"ד סימן קס"א ס"ה) "ריבית דאורייתא שהוא בדרך הלואה בדבר קצוב יוצאה בדיינים שהיו כופין ומכין אותו עד שתצא נפשו, אבל אין ב"ד יורדין לנכסיו". וכתבו להעיר החוות דעת (סק"ו) והקצה"ח (סימן ל"ט) מדוע החזרת ריבית קצוצה אף דיוצאה בדיינים מ"מ לא יורדין לנכסיו, והטעם הוא כפי שמבואר בראשונים החזרת ריבית אינה אלא מצוה בעלמא אבל אין חיוב ממון ושעבוד נכסים על נכסי המלוה, וראיה לכך מהגמ"ב (ס"ב ע"א) דאם הניח להם אביהם ממון של ריבית אין היורשים חייבים להחזירם ואפילו הניח להם אחריות נכסים, וכ"כ בחידושי הרשב"א ב"מ ס"א ע"א שאין שיעבוד נכסים על השבת ריבית מגמ' ב"ק קי"ב ע"א שבנו פטור מלהחזיר הריבית, ומוכח דבהחזרת ריבית אין חיוב ממון ושעבוד נכסים, א"כ מדוע נפסק ביו"ד סימן רמ"ח לגבי הלכות צדקה דאם אינו רוצה ליתן צדקה ב"ד יורדין לנכסיו ונוטלין מהם לעניים בע"כ, ולכאורה גם בצדקה אין שוב חיוב ממון מהעני כלפי העשיר אלא מצוה בעלמא אלא היות ויש דין כפיה על המצוה א"כ גם מצות צדקה כופין אותו עד שתצא נפשו וכפי שמוצא בגמ' כתובות (פ"ו ע"א), א"כ עד שאתה כופהו בגופו כפיהו בממונו וכפי שכתב הרמב"ן בסוף מס' ב"ב כלל זה, וא"כ גם בריבית קצוצה יש מצות עשה של החזרת ריבית וכופין את המלוה להחזיר הריבית מדין כפיה על מ"ע ועד שאתה כופהו בגופו כפיהו בממונו ונרד לנכסי המלוה.

הקצות החושן (סימן ר"צ סק"ג) מביא את דברי הרמב"ם בהלכות נחלות (פי"א הי"א) "ומי שנשתטה או שנתחרש ב"ד פוסקין עליו צדקה אם היה ראוי". וכתב הכסף משנה שם דהטעם של הר"מ "משום דמסתמא כל אדם ניחא ליה למיעבד מצוה בממוניה, ועוד דממונו של אדם משועבד לעשות צדקה", ומוכיח הקצוה"ח דמוכח מדברי הכל"מ שייך בצדקה דין שיעבוד כמו בשאר חובות, וראיה לזה דאם נאמר דצדקה אינו אלא מצוה ולא שיעבוד נכסים א"כ מדוע פוסק הרמב"ם דמי שנשתטה ב"ד יורדין לנכסיו הרי שוטה פטור מן המצוות כמו סוכה ולולב וכיוצא ומוכח דיש שיעבוד נכסים, ועפי"ז אפ"ל ללכן יורדין לנכסים של המחוייב ליתן צדקה לדעניים יש להם זכות ממון בנכסים ליטול בהם וכשאר שעבודים שיש למלוה על הלואה אם אינו פורע את חובו (ע"י מחנה אפרים הלכות צדקה סי"א). ובספרי אספקלרית הצדקה מדף מ"ח שהארכנו בכ"ז.

יש לומר אפ"ל דבהחזרת ריבית אין שיעבוד נכסים מהלואה כלפי המלוה ורק חיוב מצוה יש על המלוה ולכן אין יורדין לנכסיו, וכפי שכתב בשערי יוסף (שער ה' פ"ב ובשער ה' סוף פרק כ"ה) לבאר החילוק דברפיעת חוב יש שיעבוד נכסים ממש בנכסי הלואה, אבל החזרת ריבית דהוא רק מצוה לשמים ואין להלואה זכות תפיסה על ממון זה לכן לא יועיל מה שירדו ב"ד לנכסיו דכיון שהמלוה מעבד ואינו חפץ בהחזרת ריבית לא יזכה הלואה בע"כ בממון זה, וראיה לזה מדברי הריטב"א כפי שהובא בשיטמ"ק ריש פרק איהו נשך לזון האם מועיל מחילה בריבית וכתב וז"ל "ודעת מורי ז"ל כדעת הגאונים, וטעם הדברים דתביעת ריבית לא הוי כשאר תביעות כגזל ואונאה וכיו"ב דאית ליה על חברה שיעבוד ממון, אלא חיוב הוא שחייבו הכתוב להחזיר איסור שבלע, תדע דהא ר"י סובר דר"ק אם מת בניו פטורים, ואילו בגזל ואונאה בניו חייבים, ולכן בגזל שזה חיוב ממון ולכן מועיל מחילה, אבל ריבית זה חוב לשמים ולכן לא מועיל מחילה", ויוצא מדברי הריטב"א דבכל חוב ממון כעין גדל ופריעת בע"כ שיש זכות לתובעו יורדין לנכסיו, אבל בריבית שאין זכות ממון לתובע אין מועיל מחילה ואין יורדין לנכסיו, (ע"י מחנ"א הל' ריבית סימן ב'). וכן משמע בשו"ת הרשב"א ח"ב סימן קי"ח (ע"י בס' אמרי בינה סימן ג' ובשו"ת אבני נזר חיו"ד סימן קס"ה וקס"ז ובשערי הגאון רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל גיטין סימן ט"ו).

הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל כתב דהחזרת ריבית אין זה דין משפט ממון רק מכח חיוב מוסרי, ולכן אף שריבית יוצאה בדיינים הוא משום וחי אחיך עמך וכופין על מ"ע אבל לא נתחייב לו כלום שישתעבדו נכסיו, ומפני שדיני נשך וריבית אינם ערך משפט לא קבעום בחושן משפט ונסדרו בין הלכות איסור והיתר ביו"ד, דהיינו היות ולהרבה ראשונים המלוה קונה הריבית לגמרי וכפי שכתב הריטב"א בקידושין (ו') א"כ מצד משפט הממונה זה שייך לו א"כ זה נקרא "טריפה געלד" (כסף טריפה), ולכן כתבו הלכות ריבית בחלק וי"ד. ומצינו מעשה שהיה באחת הקהלות נתעצמו שני אנשים בדין בעסק של ריבית, והנתבע יצא מב"ד זכאי, וכתב הדת נתנה לו שאין בידו ריבית קצוצה היוצאה בדיינים, שכנגדו בא בטענת "מהיכן דנתוני" שיוור לו המשפט אשר על פיו נתתך הדין, דהיינו לא נדדקו לדרישתו, ואז מספר הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל שהנתבע בא בקולנא לפניו ואז השיב לו בזה"ל "הענין מוכיח שמעשה בית דין בבסקי ריבית אינו משפט", כיון שהנתבע לא נתחייב לו כלום שישתעבדו נכסיו ואין ב"ד גובה מהם וכל מעשה הדיינים בנידון זה אינו אלא "הוראה" שכופין את המלוה על השבת הריבית מדין מ"ע "וחי אחיך עמך" כשם שכב ב"ד יפה לכוף את כל אחד למצוה אחרת, ובמקום שאין ב"ד יורדין לנכסים ונפרעים ממנו, אין הנתבע בעל דברים של התובע מכח דין משפטי, ואם הדיינים פטרוהו ואמרו שאין בזה ריבית קצוצה ואינו בחיוב השבת ממון א"כ אין הדיינים נזקקים אל הטענה "מהיכן דנתוני" ואין שום חובה עליהם לברר לו יסוד הוראתם (ע"י חו"מ הלכות דיינים סימן י"ד סעיף י"ד).

בחידושי הריטב"א קידושין ו' ע"ב משמע דחיוב ריבית הוא חוב גמור שחייב הלואה למלוה עפ"י דיני המשפטים וכשתמלוה גובה את הריבית זוכה בו זכיה גמורה, אלא דיש מצוה מן התורה להחזיר את הריבית שנטל ומשו"כ אין בניו חייבים דעליהם אין מצוה, וז"ל הריטב"א "אבל ודאי אפילו בריבית גמורה אם כבר פרעתי לו וחזר וקידשה בו מקודשת, **דמעות ריבית שפרעם לוח למלוה קנהו לגמרי** וממון גמור הוא לו אלא שיש עליו חוב להחזירו" (ע"י בקובץ שיעורים בבא מציעא אות כ"ד ובבאבא האזל הלכות מכירה ה"ד ובהלכות מלוה ולוה פ"ו ה"ג). וכן מבואר באבני מילואים סימן כ"ח ס"ק נ"ב דגם אם קצץ בלי בריבית ונתן לו את הכלי קנה, ואין צריך להחזיר את הכלי עצמו אלא דמי הכלי, כלשון הגמ' בבא מציעא ס"ה ע"א "אמר רבא גלימא מפקין דלא לימרו אינשי דמכסי בגלימא דרביא" ומשמע דשאר חפצים אין צריך להחזיר משום שקנה את זה, ולפי"ז אם קידש אשה בחפץ שלקח בריבית הרי זה מקודשת כיון שהחפץ שלו אלא שהוא חייב דמים ללוה משום "וחי אחיך עמך". וכ"כ בשער המלך פ"ה מהלכות אישות ה"ט"ו ובחנות דעת סימן קס"א ס"ק ו'.

מובא בגמ' ב"מ ס"א ע"ב מחלוקת אמוראים מי שגבה ריבית קצוצה האם מוציאין ממנו בחזרה את הריבית ע"י ב"ד, אולם **אבק ריבית** אין יוצאה בדינין ואין כופין אותו להשיב, ונחלקו הראשונים האם חייב לצאת ידי שמים ולהשיב את הריבית, הרמ"א ב"מ ס"ד ע"ב ד"ה הלואה כתב שחייב לצאת ידי שמים. וכן כתבו הרשב"א בתשובות ח"א סימן תתקל"ח ובח"ה סימן קפ"ז והר"ן ב"מ ס"א ע"ב ד"ה אמר רבי יוחנן. ויש שכתבו שאינו חייב לצאת ידי שמים.

עיון הלימוד הרב מ. קרליבן הרה"ג - המשך -

שהזיק והלך הבעל ומכרו, כבר נשתעבד גופו לבעל הנזק, רבניו דקיסרין אמרין תיפתר שזקפן עליו מלוה, מעתה [שזקפן במלוה] לא תגבה אלא בבינונית, [ומשנין] מאחר שעיקרו נזק גובה בעידיית, ע"כ, והוא בהגהות הראב"ד על הרי"ף גיטין [דף ג.].

ובשערי חיים קידושין [סי' כ"ד סק"ד] כתב דמוכר בדברי הירושלמי דאף לאחר שזקפן במלוה עדיין נשאר חוב הראשון, ואין הזקיפה משנה את עצם החוב במהותו, אלא רק את חיוב הפרעון והתשלומים, ודין מיטב תלוי בעצם החוב, ולכן אף שזקפן במלוה עדיין גובה מן העידיית, [ויעו"ש שהכריח מזה עוד דעצם החוב אינו מגופו, רק חיוב הפרעון והתשלומים הוא מגופו, ולכן שפיר יכול להשתנות מחיוב מגופו ע"י זקיפה].

באבני נזר [יו"ד סי' ר"ב סק"ב] הביא דברי הראשונים דע"י זקיפה הו"ל כאילו פרע לו וחזר והלוה לו וכתב וז"ל, ואף שלא כתב הלואה לו שטר, ואין הלואה מחוייב רק מכח המקח, ובמה יחשב הלואה, צ"ל דמחל לו דמי המקח, ועבור שמחל לו נתחייב שנית, וע"כ חשיב שכבר נפרע כל דמי המקח. וכ"כ ביד דוד [אישות פ"ו אות רכ"ד] דבב"ק [דף קט]. מבואר דהיא מחילה והתחייבות חדשה, [וצ"ת למה גובין מלקוחות מזמן א', וי"ל].

ובשערי חיים קידושין [סי' ט"ו סק"ב] כתב דהחוב הקודם נמחל, אבל לא בחינם, אלא שבתמורה למחילה נתחייב החייב בחוב חדש, והוא כענין המבואר בגיטין [דף יד.]. דבההיא הנאה דקא משתניא ליה בין מלוה ישנה למלוה חדשה גמר ומשעבד נפשיה, ופרש"י דהוא משום דנוח לו לדחות הפרעון לזמן אחר, ולפי"ז כתב שם דודאי אין זקיפת מלוה בע"כ של המחוייב, כי התחייבות זו ודאי נעשית רק מדעתו. וביותר מזה דעת רש"י בכמה דוכתי דאין זקיפת מלוה אלא על ידי כתיבת שטר בדעת המחייב, והוא בב"מ [דף עב. ד"ה זקפן] לענין ריבית, וכן ברש"י פסחים [דף לא.]. וכתובות [דף צב. ד"ה זקפן], ולכאורה משמע מזה דצריך התחייבות חדשה דחייאל רק על ידי שטר, כמש"כ בחזון יחזקאל דהתחייבות לא תחול בדברים בלבד, [ומש"כ באבי עזרי שם לבאר מה שפרש"י שצריך שטר, לא נתפרש לפי"ז מה שפרש"י בפסחים וכתובות].

והגר"א וסרמן [ספר זכרון עולת שלמה ח"ב סי' שכ"ד סק"ה] הקשה על פירוש זה, דא"כ החוב השני הו"ל כהתחייבות חדשה, והרי המתחייב לחבירו כך וכך אין שביעית משמטתו, [ולקמן הבאתי שרבוותא נחלקו בזה].

ובשם הגר"ח ביאר ענין זקיפת מלוה, דהיינו שאת החוב שהיה לו עד עתה חוזר ומלווהו כעת מחדש, והוי כמו שהרויח זמן ההלואה, שהוא מלוה לו שוב את החוב שהיה קודם, וכן הביאו בברכת שמואל קידושין [סי' ד' סק"ג] ובקובץ שמועות ב"מ [אות כ"ו] בשם הגר"ח, ובזה ביאר הגר"ח שי' הר"מ [פ"ו מלוה ה"ג] דאם המלוה ארווח ליה ללוה זימניה וקצץ ריבית אי"ז ריבית קצוצה, דס"ל דהלואת חוב אין גופה ממון ונתמעט מריבית.

ונראה להוסיף על דבריו, דהנה בכל חיוב הרי שיש להנושה 'ממון' גביה, ואשר מה"ט יש לו להנושה על זולתו טענת 'ממוני גבך' וממילא שפיר י"ל דבזקיפת מלוה הרי הוא מלוה את ה'ממון' הזה ונעשה הלואה חדשה.

הנושאים הבאים
 בהר - אבק ריבית, את כספך לא תתן לו
 בנשך (כה לז)
 בחוקותי - קניני עכו"ם, וכי תמכרו
 ממכר לעמיתך (כה יד).

מכון ירושלים
אוצר מפרשי התורה
 אוצר כל הפירושים והביאורים על התורה
 בעריכה תמציתית וייחודית
 להשיג בהנאות הספרים

מוסד הרב קוק
אשת חיל
 מדרשים, נפתר,
 ראשונים, אחרונים, חסידות